

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Сумський державний університет

Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій

Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Андріана Костенко

_____ 20 ____ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

зі спеціальності 231 «Соціальна робота»

освітньо-професійної програми «Соціальна робота»

на тему

«Соціальна інтеграція дітей внутрішньо переміщених осіб засобом
інтерактивної навчальної гри»

Здобувачки групи СР-01 Сіроштан Ірина Володимирівни

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело.

_____ Ірина Сіроштан

Керівник кандидатка філософських наук Юлія Савельєва _____

ЗМІСТ

Анотація.....	2
ВСТУП.....	3
Розділ 1 Теоретичні основи соціальної інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб.....	5
1.1 Діти з категорії внутрішньо переміщених осіб як цільова аудиторія, їхні проблеми, потреби. Аналіз кейсу.....	5
1.2. Теоретичні аспекти соціальної інтеграції дітей ВПО.....	9
1.3 Аналіз нормативно-правової бази.....	12
1.4 Ігрова методика в соціальній інтеграції дітей ВПО.....	16
1.5 Етичні дилеми соціального працівника при застосуванні інтерактивної гри.	20
Висновок до розділу 1.....	23
Розділ 2 Застосування інтерактивної гри для сприяння соціальної інтеграції дітей ВПО.....	24
2.1 Алгоритм застосування інтерактивної навчальної гри.....	24
2.2 Деталізація реалізації обраної інтерактивної гри враховуючи специфіку Миколаївського ліцею.....	30
2.3 Результати ефективності проведення інтерактивної гри.....	32
Висновки до розділу 2.....	38
Рекомендації.....	39
Загальні висновки.....	40
Використана література.....	44
Додатки.....	47

Анотація

Сіроштан І. В. Соціальна інтеграція дітей внутрішньо переміщених осіб засобом інтерактивної навчальної гри. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня бакалавра за спеціальністю 231 «Соціальна робота». - Сумський державний університет, Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій, Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій. - Суми, 2024. - 47 с., список використаних джерел зі 18 найменувань, два розділи, 8 підрозділів.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню процесів соціальної інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб за допомогою інтерактивної навчальної гри. Окрема увага приділена теоретичним аспектам соціальної інтеграції, специфічним потребам і проблемам дітей ВПО, а також нормативно-правовій базі, що регулює даний процес. Третій розділ роботи містить практичний аналіз впровадження інтерактивної гри в Миколаївському ліцеї, оцінку її ефективності та рекомендації щодо використання інтерактивних ігор у подальших програмах соціальної інтеграції дітей ВПО.

В даній роботі викладені дослідження основних методів соціальної інтеграції дітей ВПО за допомогою інтерактивних навчальних ігор.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, соціальна інтеграція, інтерактивні навчальні ігри, соціальна робота, психологічна підтримка.

Keywords: internally displaced person, social integration, interactive educational games, social work, psychological support.

ВСТУП

Актуальність: Унаслідок повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну спостерігається суттєве зростання кількості внутрішньо переміщених осіб. Так, на прикладі Сумської територіальної громади станом на 2024 рік на Сумщині зареєстровано 90,283 внутрішньо переміщених осіб, включаючи 22,529 дітей (<https://suspilne.media/> дата звернення: 15.04.2024). Це викликає цілий ряд викликів, які негативно позначаються на житті не тільки переселенців, але й на місцевих громадах. Крім того, ця ситуація збільшує вразливість ВПО та зростає ризик їх потрапляння в кризові ситуації.

Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених дітей в період повномасштабної війни в Україні є важливою проблемою, яка потребує дослідження і спеціальної уваги. Внутрішньо переміщені діти - це діти, які були змушені залишити свої домівки через військову агресію РФ і знаходяться поза своїми звичними соціальними контекстами.

В Україні наразі обліковано 4,8 млн внутрішньо переміщених осіб, однак їх реальна кількість становить майже 7 млн, які потребують соціальної інтеграції (<https://www.helsinki.org.ua/articles/chy-vrakhovuiut-mistsevi-prohramy-interesy-pereselentsiv-analytika-na-prykladi-p-iaty-mist/> (дата звернення 18.05.2024)

Проблема соціальної інтеграції внутрішньо переміщених дітей є дуже актуальною та складає великий виклик. Коли такі діти потрапляють у нове шкільне середовище з вже сформованою ієрархією та лідерами, вони зіштовхуються з необхідністю встановлювати нові соціальні зв'язки з ровесниками. Перехід до нового освітнього колективу часто викликає у підлітків тривогу щодо того, як їх сприймуть нові однокласники та чи зможуть вони відповідати вимогам і стандартам нової школи. Внутрішньо переміщені діти можуть відчувати себе відокремленими від інших дітей та не мати можливості для нормального соціального взаємодії та ігор. Це може впливати на їх розвиток та формування міжособистісних навичок, а значуща проблема

полягає в соціальній ізоляції та відчутті відчуженості, з якими можуть стикатися діти ВПО. Відсутність звичних друзів та складнощі з налагодженням нових соціальних зв'язків можуть призводити до самоізоляції та поглиблення стресу.

Мета курсової роботи – аналіз впливу інтерактивної гри на процес соціальної інтеграції дітей ВПО.

Об'єкт: послуга соціальної інтеграції.

Предмет: інтерактивна гра як інструмент соціальної інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб.

Цільова група: діти ВПО Миколаївського ліцею Миколаївської селищної ради Сумського району Сумською області.

Завдання:

1. Здійснити аналітичний огляд нормативно-правових документів і визначити поняття соціальної інтеграції.
2. Охарактеризувати дітей ВПО як цільову групу, виокремити вразливості та можливі ресурси, які мають бути враховано під час роботи з нею.
3. Проаналізувати за науково-методичними джерелами ігрову технологію, що може бути застосовано для покращення ситуації дітей ВПО.
4. Дослідити етичні засади роботи з дітьми ВПО при наданні послуги із соціальної інтеграції засобом застосування гри.
5. Проаналізувати власну практику впливу інтерактивної навчальної гри на соціальну інтеграцію дітей ВПО в Миколаївській громаді.
6. Створення рекомендацій щодо використання гри.

Структура роботи: робота складається з вступу, двох розділів, висновків та рекомендацій, списку джерел, додатків.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1 Діти з категорії внутрішньо переміщених осіб як цільова аудиторія, їхні проблеми, потреби.

У сучасному світі проблема внутрішнього переміщення осіб стає все більш актуальною, особливо коли йдеться про найуразливіші категорії населення - дітей. Діти з категорії внутрішньо переміщених осіб зіштовхуються з унікальним набором викликів, які впливають на їх соціальний, психологічний та освітній розвиток. Важливість зосередження уваги на їхніх проблемах, потребах та особливостях соціальної інтеграції не може бути переоцінена, адже від цього залежить не тільки їхнє нинішнє благополуччя, але й майбутній розвиток. Для багатьох дітей в Україні війна знищила два роки навчання, ігри з друзями, позбавивши їх освіти та щастя, завдавши шкоди їхньому психічному стану .

Внутрішньо переміщені діти - це діти, які були змушені залишити свої домівки через конфлікт і знаходяться поза своїми звичними соціальними контекстами.

Проблема соціальної інтеграції внутрішньо переміщених дітей є дуже актуальною та складає великий виклик. Коли такі діти потрапляють у нове шкільне середовище з вже сформованою ієрархією та лідерами, вони зіштовхуються з необхідністю встановлювати нові соціальні зв'язки з ровесниками. Перехід до нового освітнього колективу часто викликає у підлітків тривогу щодо того, як їх приймуть нові однокласники та чи зможуть вони відповідати вимогам і стандартам нової школи. Внутрішньо переміщені діти можуть відчувати себе відокремленими від інших дітей та не мати можливості для нормального соціального взаємодії та ігор. Це може впливати на їх розвиток та формування міжособистісних навичок. Кейс, який виник під час роботи з дітьми ВПО:

Настя, 12-річна дівчинка, щойно переїхала зі своєю родиною до

Миколаївки через активні бойові дії у рідному. Вона вступила до нової школи, де досі не змогла завести друзів. Її сором'язливість значно ускладнює процес соціалізації. У класі Настя часто відчуває себе ізольованою, і це поглиблюється під час шкільних перерв, коли вона бачить, як інші діти активно спілкуються та грають. Це змушує її відчувати себе ще більш самотньою та відчуженою.

Дослідники виявили декілька ключових проблем, які виникають серед дітей:

1. Необхідність соціалізації для дітей ВПО, важливість їх спілкування з іншими дітьми. Соціалізація відіграє ключову роль у розвитку дітей, особливо для тих, хто належить до категорії внутрішньо переміщених осіб. Цей процес не лише допомагає дітям засвоїти соціальні норми, правила поведінки та культурні цінності, але й відіграє важливу роль у формуванні їхньої самоідентифікації, впевненості в собі та емоційного благополуччя. Для дітей ВПО, які часто переживають втрату, стрес та ізоляцію, соціалізація стає ще більш значущою, оскільки вона може надати відчуття приналежності, підтримки та стабільності у їх часто нестабільному житті.

2. Виражений сум за рідним домом і друзями, з якими діти звикли спілкуватися до переміщення.

3. Загальна потреба у психологічній підтримці, як для дітей ВПО, так і для дітей місцевого населення.

4. Обмеженість можливостей для дозвілля та соціалізації в невеликих населених пунктах, де бракує місць для активного відпочинку та розваг.

Серед соціально-психологічних проблем, з якими стикаються діти ВПО, фахівці часто вказують на наступні:

1. Емоційні розлади: Це може включати тривогу, депресію, посттравматичний стресовий розлад.

2. Проблеми з соціалізацією: Труднощі в адаптації до нового соціального оточення, встановленні дружніх стосунків.

3. Проблеми у навчанні: Втрата мотивації до навчання, труднощі в концентрації уваги та засвоєнні нової інформації.

4. Психосоматичні симптоми: Головні болі, болі у животі, які можуть бути викликані стресом.

5. Відчуття втрати та смутку: Почуття втрати дому, друзів, звичного способу життя.

Важливо підкреслити, що діти ВПО можуть потребувати особливої підтримки та втручання, щоб допомогти їм адаптуватися до нових обставин і впоратися з цими викликами.

Психологічний вплив на дітей з категорії внутрішньо переміщених осіб є складним і багатограним, оскільки вони зазнають впливу різноманітних стресових факторів, які можуть серйозно вплинути на їхнє психічне здоров'я та емоційне благополуччя. Переживання втрати дому, стабільності, близьких людей, а також безпосереднього свідчення або переживання насильства можуть призвести до глибоких травм, що впливають на всі аспекти життя дитини.

Вплив травматичних подій на дітей

Травматичні події мають потенціал глибоко укорінюватися в психіку дитини, призводячи до розвитку ПТСР (посттравматичного стресового розладу), депресії та інших емоційних розладів. Такі стани можуть вплинути на здатність дитини адаптуватися до нових обставин, встановлювати соціальні зв'язки та досягати успіху в навчанні.

Необхідність психологічної підтримки

UNICEF вказує на критичну потребу в наданні цільових психологічних послуг для дітей ВПО, щоб допомогти їм впоратися з пережитими травмами. Це означає доступ до кваліфікованих психотерапевтів, які спеціалізуються на роботі з дитячими травмами, використання арт-терапії, ігрової терапії та інших форм психологічної підтримки, які можуть сприяти емоційному відновленню та психічному здоров'ю .

Психолого-соціальна допомога дітям-внутрішньо переміщеним особам повинна включати:

1. Емоційну підтримку: Допомога у впорядкуванні почуттів, пов'язаних з травмою та переселенням.

2. Соціальну інтеграцію: Допомога в адаптації до нового середовища, встановлення соціальних контактів.

3. Освітню підтримку: інтеграція до нової школи, надання додаткових освітніх ресурсів. Школа та спільноти відіграють важливу роль у забезпеченні психологічної підтримки дітям ВПО, створюючи безпечне та підтримуюче середовище. Школи можуть впроваджувати програми, які включають психосоціальну підтримку, а також забезпечувати навчання вчителів і персоналу для роботи з дітьми, що пережили травму

4. Ігрова : Використання ігор та мистецтва для вираження емоцій та переживань.

5. Консультування сім'ї: Робота з родиною, надання порад щодо підтримки дитини.

6. Групова підтримка: Включення до групової активності для спільної підтримки.

7. Розвиток життєвих навичок: Навчання таких навичок, як вирішення проблем, управління емоціями, комунікативні здібності.

8. Моніторинг та оцінка стану: Регулярне оцінювання психологічного стану та потреб дітей для адаптації підходів та методів допомоги.

Емоційне та психологічне благополуччя дітей ВПО є фундаментальною передумовою їхнього подальшого розвитку та інтеграції в суспільство. Акцент на забезпеченні доступу до якісних психологічних послуг, як наголошує UNICEF, є критично важливим для відновлення та підтримки дітей, що зазнали впливу внутрішнього переміщення. Важливість такої підтримки не може бути переоцінена, оскільки вона не тільки допомагає дитині подолати негативний вплив пережитих подій, але й сприяє її здоровому емоційному

розвитку, адаптації та соціалізації в новому середовищі.

1.2 Теоретичні аспекти соціальної інтеграції дітей ВПО.

Діти, які переїжджають на нове місце проживання, проходять через процес соціальної інтеграції. Соціальна інтеграція - це процес, під час якого різні групи об'єднуються з метою створення єдиного товариства. В даному контексті, термін "інтегрувати" означає "об'єднувати в єдине ціле".

Соціальна інтеграція дітей внутрішньо переміщених осіб є важливим аспектом їхнього розвитку і благополуччя.

Соціальна інтеграція дітей внутрішньо переміщених осіб включає процес їх адаптації та прийняття в новій соціальній, культурній та освітній середовищі після примусового переміщення через конфлікти, насильство, катастрофи або інші кризові ситуації. Цей процес включає забезпечення доступу до якісної освіти, психологічної підтримки, можливостей для розвитку та зміцнення соціальних зв'язків із однолітками та громадою. Метою соціальної інтеграції є сприяння добробуту та розвитку дитини, відновлення відчуття стабільності та безпеки, а також забезпечення рівних можливостей для реалізації їх потенціалу [19].

Термін "інтеграція" був вперше використаний у 1930-х роках. Це слово походить від латинського "integration", що означає відновлення або поновлення, та "integer", що перекладається як цілий. Інтеграція пов'язана з процесом об'єднання різноманітних частин та елементів у єдине ціле.

Визначення терміна "інтеграція" має широкий спектр застосувань і варіацій. Воно розглядається у різних контекстах, включаючи мовний, філософський, логічний, соціологічний та гносеологічний. Інтеграція описує процес або дію об'єднання окремих частин або елементів. Також цей термін відноситься до зближення, взаємозв'язку та з'єднання різних елементів. При інтеграційному об'єднанні різних частин, важливим є стан їх сполученості. Коли інтеграційні процеси відбуваються в рамках існуючої системи, це сприяє

збільшенню її цілісності та організованості [18].

У тлумачному словнику української мови інтеграція визначається, як “об’єднання чого-небудь в єдине ціле” [17].

Соціальна інтеграція — це процес, у ході якого індивіди або групи входять до складу певної соціальної системи, набуваючи можливість повноцінно участувати в її житті. Це означає не просто фізичне присутність у соціальному середовищі, а активну участь в соціальних, культурних, економічних та політичних процесах цього середовища, з можливістю впливати на них та бути представленим у прийнятті рішень .

Британський соціолог Е. Гідденс розумів поняття "інтеграція" не як простий згуртованості або досягнення консенсусу, а як процес взаємодії. Він розрізняв між "соціальною інтеграцією" і "системною інтеграцією". Соціальна інтеграція передбачає взаємодію між суб'єктами дії. Вона характеризується системністю на особистісному рівні, що включає просторову і часову спільну присутність агентів взаємодії. Системна інтеграція, зі свого боку, відноситься до взаємодії між групами та колективами, які становлять основу системності суспільства в цілому [18].

К. Пурсіайнен розглядає "інтеграцію" як процес, що сприяє підсиленню взаємозалежності та гармонізації складових соціальної системи. В контексті інтеграції, дитина прагне знайти своє місце у суспільстві, асимілюватися з ним, використовуючи власні унікальні якості та можливості. На цій стадії, ключовим аспектом ефективної соціалізації є сприйняття дитини суспільством і оточенням з урахуванням її індивідуальності. Це включає можливість дитини розвивати та використовувати свої здібності, схильності та характерні риси [12].

Основні теоретичні аспекти соціальної інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб включають:

1. Інклюзія: Ця концепція визнає право кожної дитини бути включеною в соціальне середовище. Інклюзивний підхід покликаний

забезпечити, щоб всі діти, незалежно від їхнього походження, мали рівні можливості отримати освіту, медичну допомогу та інші соціальні послуги.

2. Доступ до освіти: Забезпечення доступу до якісної освіти є важливим аспектом соціальної інтеграції дітей внутрішньо переміщених. Діти повинні мати можливість відвідувати школу, отримувати належну освіту і розвиватися, незважаючи на тимчасовість їхнього проживання.

3. Психосоціальна підтримка: Важливо забезпечити психологічну і соціальну підтримку дітям внутрішньо переміщених. Вони можуть переживати травматичні події, стрес та втрату, тому необхідно забезпечити психологічну підтримку, консультування та інші послуги для поліпшення їхнього психологічного стану і адаптації до нових умов.

4. Захист прав дитини: Діти внутрішньо переміщених осіб мають такі ж права, як і всі інші діти. Забезпечення їхнього захисту від будь-якої форми насильства, зловживання, експлуатації та дискримінації є важливою складовою соціальної інтеграції. Вони повинні мати доступ до системи правосуддя, а також бути захищеними від можливих небезпек у новому середовищі.

4. Економічна самодостатність: Соціальна інтеграція дітей внутрішньо переміщених також пов'язана з їхньою економічною самодостатністю у майбутньому. Надання можливостей для навчання навичкам, які сприяють зайнятості, підприємницькій діяльності та створенню робочих місць може сприяти їхньому успішному включенню в суспільство.

5. Соціокультурна інтеграція : Успішна соціальна інтеграція дітей внутрішньо переміщених включає їхню адаптацію до нового соціокультурного середовища. Вони можуть мати свою унікальну культурну спадщину та традиції, які повинні бути поважні і визнані в новому місці проживання. Забезпечення можливостей для збереження та вираження їхньої ідентичності може підтримати їхню соціокультурну адаптацію.

Усі ці аспекти спільно сприяють соціальній інтеграції дітей внутрішньо

переміщених осіб, створюючи умови для їхнього повноцінного розвитку, безпеки і благополуччя у новому середовищі.

1.3 Аналіз нормативно-правової бази

Внутрішньо переміщена особа в Україні визначається як громадянин країни, іноземець або особа без громадянства, що легально перебуває на території України та має дозвіл на постійне проживання. Ці особи змушені були залишити своє звичне місце проживання через загрози, пов'язані з військовими діями, тимчасовою окупацією, масовими актами насильства, порушеннями прав людини або стихійними лихами та катастрофами техногенного характеру [11].

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [7].

ВПО відрізняються від біженців, які перетинають міжнародні кордони для отримання захисту в іншій країні. Внутрішньо переміщені особи залишаються в межах своєї країни, але все одно змушені шукати притулок і захист від небезпеки, з якою вони стикаються.

Забезпечення найкращих інтересів осіб, що користуються соціальними послугами, означає ухвалення дій і рішень, які відповідають унікальним вимогам кожного клієнта. Це включає врахування вікових особливостей, гендеру, стану здоров'я, рівня інтелектуального та фізичного розвитку, а також особистого досвіду. Також важливим є врахування культурної, сімейної та етнічної ідентичності осіб. Особлива увага приділяється потребам дітей, людей з обмеженими можливостями, осіб з відсутністю або обмеженням дієздатності, літніх осіб. Важливим є також врахування думок клієнтів соціальних служб, які можуть висловлювати свої погляди, відповідно до свого віку, рівня розвитку та стану здоров'я [13].

Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки

перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [11].

Україна вживає всі наявні заходи відповідно до Конституції, національного законодавства, а також міжнародних угод, ратифікованих Верховною Радою України, з метою попередження умов, що можуть призвести до примусового переміщення осіб всередині країни. Дії уряду також спрямовані на захист прав і свобод осіб, що зазнали внутрішнього переміщення, а також на створення умов для їхнього добровільного повернення до місця звичайного проживання або успішну інтеграцію на новому місці проживання в Україні [11].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» послуга соціальної інтеграції надається особам, які опинилися у складних життєвих обставинах. Послуга надається протягом певного часу, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування отримувача соціальної послуги до нових умов соціального середовища, з метою усунення або пристосування життєвих обмежень для підтримки соціальної незалежності, захисту та продовження своєї соціальної діяльності [14].

Форма надання послуги: послуга надається на території суб'єктів, що надають соціальні послуги, протягом періоду, необхідного для активної та гармонійної інтеграції отримувачів соціальних послуг до нових умов життя суспільства.

Державний стандарт соціальної інтеграції заклав основні заходи, що складають зміст послуги соціальної інтеграції дітей, в тому числі підлітків ВПО, форми роботи та орієнтовні терміни виконання :

- Допомога в аналізі життєвої ситуації, визначення основних проблем, знаходження шляхів вирішення;
- Залучення отримувачів соціальних послуг до вирішення власних проблем, розробка та допомога в реалізації планів виходу зі складних ситуацій;

- Надання інформації з питань соціального захисту населення;
- Представництво інтересів;
- Надання психологічної допомоги;
- Корекція психічного стану і поведінки в повсякденному житті;
- Навчання та розвиток соціальних умінь, компетенцій, соціальних навичок;
- Участь в організації та діяльності груп взаємодопомоги;
- Сприяння зміцненню або відновленню доброзичливих сімейних і соціальних зв'язків;
- Сприяння ресоціалізації отримувачів соціальних послуг, звільнених з місць позбавлення волі;
- Допомога в отриманні інших соціальних послуг та професійне консультування з урахуванням виявлених потреб.

У нашому випадку соціальна інтеграція є одним із найважливіших компонентів процесу пристосування до нових умов навчання та життя і визначається як процес пристосування підлітків до нових соціальних ситуацій.

Закон України "Про освіту"

Застосування до ситуації Насті:

Цей закон гарантує рівний доступ до якісної освіти для всіх дітей, включаючи дітей-ВПО. Насті, як новій учениці, школа має забезпечити адаптаційні програми, що допомогли б їй краще соціалізуватися і влитися в колектив. Школа також має надавати психологічну підтримку для допомоги в інтеграції в нове середовище.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає інтеграцію внутрішньо переміщених дітей як процес, у якому вони прагнуть задовольнити свої потреби, досягти власних цілей і відповідати вимогам нового суспільства після переміщення. Цей закон,

узгоджений з Конституцією та іншими законами України, а також міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, встановлює гарантії дотримання прав, свобод і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб [11].

Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” забезпечує важливий правовий і соціальний механізм для захисту прав та соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, зокрема дітей, які стали жертвами конфлікту або переслідування в Україні. Він відображає зобов'язання України перед національними та міжнародними стандартами з прав людини та гуманітарними принципами.

Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб” встановлює правові рамки та гарантії, які підтримують реалізацію інтерактивних навчальних програм для дітей ВПО, забезпечуючи їхню соціальну, психологічну та освітню підтримку. Внесені зміни до законодавства дозволяють створювати сприятливі умови для інтеграції дітей у нові соціальні середовища, забезпечуючи їх права на рівний доступ до освіти, медичних і соціальних послуг.

Закон також підкреслює важливість міждисциплінарного підходу до роботи з ВПО, включаючи інтеграцію медичних, психологічних та соціальних аспектів для повноцінної підтримки та адаптації дітей. Це відповідає завданням дипломної роботи, яка досліджує вплив інтерактивних навчальних ігор на соціальну інтеграцію дітей ВПО, підкреслюючи необхідність комплексної підтримки для досягнення успішних результатів.

Таким чином, внутрішньо переміщені особи - це особи чи групи людей, які були змушені залишити своє місце проживання через складну політичну, соціальну, економічну або екологічну ситуацію. Вони прагнуть уникнути порушень прав людини, військових конфліктів та зловживань, і потребують національного правового та соціального захисту.

1.4 Ігрова методика в соціальній інтеграції дітей ВПО

Інтерактивна гра виступає як ефективний інструмент соціальної інтеграції дітей, оскільки вона сприяє розвитку комунікативних навичок, співпраці та взаєморозуміння серед дітей різного віку і соціального походження. Через гру діти не тільки вчаться взаємодіяти один з одним в невимушеній та природній манері, але й розвивають емпатію та навички вирішення конфліктів. Ігрові активності можуть бути особливо корисними для дітей, які пережили травматичні події або зміни у своєму житті, такі як переїзд або внутрішнє переміщення, допомагаючи їм адаптуватися до нового середовища та відчувати себе частиною нового середовища.

Ігрова методика в соціальній інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб відіграє ключову роль, оскільки ігри є універсальною мовою дітей, через яку вони спілкуються, вчаться, інтегрують до нових умов і встановлюють соціальні зв'язки. Ігрові методики допомагають дітям ВПО впоратися з травмами, стресом і інтегрувати в новому соціальному середовищі, сприяючи їхній емоційній стабільності та розвитку.

Вивчаючи роботи А. А. Чернова, стає очевидною значимість ігрових технік, що включають детально розроблені епізоди. У таких іграх дошкільнята активно імітують ситуації, характерні для дорослого життя. Основна мета цих епізодичних ігор полягає в підтримці розвитку особистості дитини, її фізичного зростання та духовного вдосконалення. Виховання та навчання через ігрову діяльність допомагає формувати моральний образ дитини на майбутнє. Такий підхід відповідає потребам та інтересам молодших дошкільників у прояві незалежності, ініціативності, креативності, вмінні імпровізувати та виражати себе. У процесі гри діти активно досліджують оточуючий світ, міжособистісні відносини, правила та норми поведінки, розширюють свої здібності та соціальні зв'язки [18].

Згідно з науковими та методичними розробками Т. В. Завальнюк та Т. С.

Поліщук, застосування ігрового підходу на заняттях є критично важливим. Ігрова активність являє собою складний феномен і водночас є ключовим видом діяльності для дитини у навчальних закладах. Через ігрове спілкування відбувається багатогранний розвиток дитячої особистості та формування нових психологічних аспектів, забезпечуючи поетапне формування особистості. Відтак, психологія та соціально-педагогічні науки визнають ігри як основну діяльність дітей, що відкриває перед педагогами значні освітні та виховні перспективи [11].

Розвиток соціальних навичок через ігрову взаємодію є критично важливим аспектом для дітей внутрішньо переміщених осіб, які часто стикаються з великими викликами в адаптації до нових соціальних середовищ. Ігри, як засіб навчання та розвитку, створюють унікальну можливість для цих дітей вчитися і розвиватися в контексті, що сприяє їхньому емоційному благополуччю та соціальній інтеграції.

У червні 2022 року команда дослідників, до якої входили Олександра Гліжинська, Андрій Єременко, Ірина Макарова та Олександр Позній, провела якісне дослідження за допомогою фокус-групових дискусій. Метою цього дослідження було виявлення можливих конфліктів і проблем, з якими стикаються діти-внутрішньо переміщені особи та їх сім'ї. В результаті дослідження були виявлені наступні ключові питання:

1. Необхідність соціалізації для дітей ВПО, важливість їх спілкування з іншими дітьми та потреба у вниманні.
2. Виражений сум за рідним домом і друзями, з якими діти звикли спілкуватися до переміщення.
3. Інциденти, коли дітей-ВПО ставили в невігідне становище через їх статус, наприклад, образливі коментарі щодо їхньої ситуації.
4. Загальна потреба у психологічній підтримці, як для дітей ВПО, так і для дітей місцевого населення.
5. Обмеженість можливостей для дозвілля та соціалізації в невеликих

населених пунктах, де бракує місць для активного відпочинку та розваг

Ігрова взаємодія надає дітям ВПО безпечне середовище, де вони можуть експериментувати з різними формами соціальної поведінки та взаємодії без ризику серйозних соціальних або емоційних наслідків. Через ігри діти вчаться:

Взаємодіяти з іншими: Ігри часто вимагають від дітей спілкування та взаємодії з однолітками та дорослими, сприяючи розвитку комунікативних навичок та розуміння соціальних комунікацій.

Розвивати емпатію: Ігрова діяльність, яка включає рольові ігри або ігри на вживання різних соціальних ролей, допомагає дітям краще розуміти емоції та перспективи інших людей, тим самим розвиваючи емпатію.

Вирішувати конфлікти: Ігри часто ставлять дітей у ситуації, де вони можуть стикатися з конфліктами. Це дає їм можливість вчитися, як конструктивно вирішувати розбіжності та досягати компромісів.

Працювати в команді: Багато ігор вимагають від дітей співпраці та роботи в команді для досягнення спільної мети, що є важливою навичкою в багатьох аспектах життя.

Для дітей ВПО, які можуть відчувати стрес, тривогу або ізоляцію через свої переживання та переміщення, ігри пропонують відчуття нормальності та континуїтету. Ігрові діяльності можуть допомогти їм відчувати себе частиною спільноти, зменшити відчуття ізоляції та підтримати їхнє соціальне та емоційне благополуччя.

У контексті програм соціальної інтеграції та підтримки дітей ВПО, ігрова взаємодія може бути втілена через:

Організовані групові ігри: Ці ігри можуть бути спрямовані на певні соціальні навички або цілі, такі як командна робота, спілкування або вирішення конфліктів.

Рольові ігри: Симуляція реальних життєвих ситуацій через рольові ігри може допомогти дітям краще розуміти соціальні норми та очікування.

Ігри з правилами: Ігри, які мають чіткі правила та цілі, можуть сприяти

розвитку уваги, самоконтролю та здатності слідувати інструкціям.

Соціальна інтеграція дітей ВПО через інтерактивну гру в Україні реалізується за допомогою мобільних груп інтеграційної підтримки, які започатковані з весни 2022 року. Ці групи, керовані тренерами програми "Демократична школа", допомагають дітям ВПО адаптуватися у нових місцях, знаходити друзів серед місцевих однолітків, подолати стрес та виснаження. Програму реалізовує Європейський центр ім. Вергеланда(Осло, Норвегія) за підтримки Міністерства закордонних справ Норвегії у співпраці з Міністерством освіти і науки України, Радою Європи, БО «Центр освітніх ініціатив» та Всеукраїнський фонд "Крок за кроком".

Заняття, орієнтовані насамперед на дошкільнят, але відкриті і для старших дітей, включають різні види активностей та гру, що допомагає дітям із числа ВПО взаємодіяти та інтегруватися у новому середовищі .

Тренери груп самостійно організують зустрічі в різних локаціях, таких як бібліотеки, гуртожитки, школи, тимчасові притулки для ВПО, та використовують методичні матеріали від програми "Демократична школа". Заняття проводяться у безпечних регіонах, таких як Львівська, Чернівецька, Вінницька, Кіровоградська, Івано-Франківська та Полтавська області, а також у деяких інших областях.

Заняття з інтеграційної підтримки, які проводяться мобільними групами в Україні, мають багатогранний та гнучкий формат. Вони можуть проводитися в різних місцях, таких як школи, бібліотеки, садочки чи парки. Основні елементи таких занять включають:

1. Емоційна стабілізація дітей: через дихальні вправи, як-от "Свічечка і квіточка", де діти навчаються контролювати своє дихання.
2. «Ранішнє коло», де діти мають можливість представитися та поділитися своїми недавніми враженнями або досвідом.
3. Розвиваючі заняття, які включають вивчення кольорів, рахунок та обговорення різноманітних тем.

4. Вправи на дрібну моторику, такі як малювання, вирізання, ліплення, що допомагають розвивати навички дітей та їхню креативність.

5. Творчі завдання з елементами арт терапії, як-от створення "Дерева моєї сили", де діти висловлюють свої позитивні якості та суперсили через мистецтво.

6. Танцювальні руханки: та ігри, які сприяють фізичному розвитку та соціалізації.

7. Перегляд та обговорення мультфільмів та відео, що дозволяє дітям вчитися спілкуванню, висловлюванню своїх думок та емоцій.

8. Тематичні заняття, які можуть мати особливий фокус, наприклад, на самовираженні та самооцінці дітей.

Ці заняття створюють безпечний простір для дітей, допомагають зняти стрес та відновити почуття нормальності, а також сприяють формуванню культури демократії та громадянських компетентностей у невимушений та цікавий спосіб.

Програма забезпечує гнучкий підхід до потреб учасників, адаптуючи заняття до різного віку і потреб дітей, від дошкільнят до підлітків. За допомогою таких занять, діти ВПО мають змогу ознайомитися з місцевими дітьми, навчатися через гру та знаходити нових друзів, що сприяє їх соціальній інтеграції [2].

Огляд літератури підкреслює значущість ігрових методик у процесі соціальної інтеграції дітей ВПО. Через ігри діти не тільки навчаються та розвиваються, але й знаходять спосіб інтеграції в нові соціальних умов, обробки своїх переживань та вираження емоцій.

1.5 Етичні дилеми соціального працівника при застосуванні інтерактивної гри.

У школі, де навчається Настя, існує гра для інтеграції нових учнів, яка допомагає їм адаптуватися до нового середовища. В рамках цієї програми,

школа розглядає можливість публічно залучати дітей до спільних активностей, щоб заохотити зближення з однолітками.

Розглядається можливість просування Насті в рамках інтерактивної гри, щоб допомогти їй завести друзів і відчутти себе частиною колективу. Проте, є ризик, що таке публічне залучення може викликати в Насті ще більше стресу, оскільки вона дуже сором'язлива. Інша сторона дилеми полягає в тому, що неактивність може залишити її ізольованою, що тільки поглибить її відчуття самотності та ізоляції.

При формуванні етичної дилеми були використані такі принципи соціальної роботи:

1. Повага до гідності та цінностей особи: Цей принцип підкреслює важливість поваги до автономії клієнта, його прав та унікальних цінностей, що допомагає забезпечити, що рішення відображає інтереси та волевиявлення Насті.

2. Професійна відповідальність: Соціальні працівники повинні діяти відповідально, забезпечуючи, що всі дії відповідають професійним стандартам та найкращим практикам.

3. Конфіденційність: Важливо забезпечити захист інформації про Настю, оберігаючи її право на приватність в процесі надання допомоги.

4. Справедливість: Забезпечення рівних можливостей для всіх клієнтів, уникнення дискримінації та забезпечення рівного доступу до ресурсів і підтримки.

5. Партнерство та участь: Співпраця з Настею та її батьками у процесі прийняття рішень, щоб вони активно участвовали у розробці та реалізації плану інтеграції.

6. Наслідки від дій: Передбачення і оцінка потенційних наслідків інтервенцій, аналіз можливих позитивних та негативних ефектів впроваджених рішень.

Кроки, які допоможуть у вирішенні етичної дилеми:

1. Визначення проблеми: Етична дилема полягає в тому, як збалансувати потребу в соціалізації Насті та ризик підвищеного стресу через її сором'язливість при публічному залученні в активності.

2. Вивчення етичних кодексів: Звернення до "Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України" допоможе зрозуміти принципи, які слід застосувати, включаючи повагу до приватності Насті та її право на психологічний комфорт.

3. Збір інформації: Необхідно зібрати відгуки від Насті, її батьків, вчителів та психологів школи, щоб зрозуміти їхнє бачення та ставлення до можливих рішень.

4. Аналіз етичних засад: Важливо аналізувати, як кожен варіант вплине на благополуччя Насті та як це відповідає етичним принципам, в тому числі захисту її добробуту та зниження ризику стресу.

5. Розробка альтернативних варіантів: Розглянути можливість плавного включення Насті в активності без прямого підкреслення її статусу новенької, наприклад, через невеликі групові активності, де вона може почуватися менш відкритою до уваги.

6. Прийняття рішення: Вибрати план дій, який найкраще відповідає етичним нормам та бере до уваги добробут Насті, за умови її та її батьків згоди на участь.

7. Оцінка результатів: Моніторинг впливу реалізації рішення на Настю та здійснення коригувань за необхідності, щоб упевнитися, що її інтеграція відбулася.

Висновки до розділу 1

Діти ВПО складають особливу соціальну групу, яка стикається з численними викликами під час соціальної інтеграції. Під час зміни середовища спілкування серед дітей спостерігається: виражений сум, тривога, відчуття втрати, проблеми з навчанням. У результаті діти стикаються з проблемою соціальної інтеграції. Інтеграція дітей ВПО до нового середовища є одним із основних компонентів. У процесі важливим аспектом є залучення дітей ВПО до спільних ігор.

Ігрова методика стає ефективним інструментом для інтеграції, оскільки вона сприяє розвитку комунікативних навичок, співпрацю та взаєморозуміння, розвиває емпатію. Ігрові методики допомагають дітям пережити травматичні події та відчувати себе частиною колективу.

Законодавчу базу послуги соціальної інтеграції формують такі документи: Закон України “Про соціальні послуги”, Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”, Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб”.

Аналізуючи ці документи, було встановлено, що вони значно сприяють регулюванню підтримки та надання послуг соціальної інтеграції дітям ВПО. У них детально описані особливості та етапи проведення соціальної інтеграції, а також визначені процедури моніторингу якості надання цих послуг.

Серед іншого, професійна діяльність соціальних працівників заснована на принципах Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України. Цей кодекс містить етичні принципи та стандарти поведінки, якими керуються фахівці у своїй роботі. Основними принципами є повага до гідності кожної людини, пріоритет інтересів клієнтів, толерантність, довіра та співпраця для вирішення проблем, надання послуг, конфіденційність і дотримання норм професійно.

Розділ 2 Застосування інтерактивної гри для сприяння соціальної інтеграції дітей ВПО.

2.1 Алгоритм застосування інтерактивної навчальної гри.

У даній роботі було проаналізовано можливості гри як форми впливу на дітей ВПО забезпечить їх соціальну інтеграцію.

Робота над реалізацією гри розпочалася ще в минулій курсовій роботі, коли я вперше розробила основну концепцію гри. Гра була спрямована на інтеграцію дітей ВПО у новому освітньому середовищі через ігрову взаємодію, яка містила казкові елементи для створення позитивних асоціацій та заохочення комунікації між дітьми.

Наразі, у рамках дипломної роботи, увага спрямована на розширенні масштабів гри, досліджуючи її вплив на довгострокову соціальну адаптацію дітей ВПО. Це включає розробку додаткових модулів, які можуть бути інтегровані з освітніми програмами шкіл, та оцінку ефективності цих інновацій через кількісні та якісні методи дослідження. Значна увага приділялася інтеграції гри в освітні програми шкіл, а також вивченню можливостей для її масштабування інтеграції в різних умовах.

Розглянемо алгоритм застосування гри:

Метод дослідження в роботі - інтерактивна гра. Інтерактивна гра використовується в даній роботі, як засіб покращення інтеграції. Дана гра підібрана з урахуванням специфічних потреб цієї категорії дітей, інтегруючи елементи казкової оповіді, рольових ігор та командної взаємодії.

Мета гри: сприяння соціальної інтеграції дітей шляхом створення безпечного ігрового середовища.

Завдання інтерактивної гри, які було реалізовано:

- Знайомство з цільовою групою;
- Проведення гри;
- Розвиток співпраці та командної роботи;
- Покращення комунікації між учасниками способом завдань гри,

які вимагають від учасників ефективної комунікації;

- Створення безпечного середовища для учасників, тобто завдання в грі зроблені так, щоб кожен гравець відчував себе важливим учасником у команді;
- Створення розслабляючого середовища для дітей, тобто зробити акцент на тому, щоб гра сприяє відчуттю спокою серед учасників.

У даному методі використовували такі форми роботи: ігри, вправи, творчі завдання, обговорення.

“Казковий Альянс” – це гра, яка поєднує інтерактивний квест з рольовою грою, створюючи унікальний ігровий досвід для дітей, зокрема для дітей ВПО. Уявіть собі казковий світ, де герої повинні об’єднати зусилля, щоб вирішувати завдання і рятувати свій чарівний простір. Від самого початку гра залучає дітей у захоплюючий сюжет, де кожен елемент спрямований на стимулювання активної взаємодії, співпраці та розвитку емпатії.

Це не просто гра, це казкова подорож, де учасники вирушають у подорож по вигаданому світу, де на них чекають загадки, зустрічі з казковими персонажами та завдання, які потребують спільної роботи. Щоб зберегти цей світ, гравці повинні не тільки об’єднатися, але й використовувати свою уяву та креативність.

Унікальність гри “Казкового Альянсу” полягає у тому, що вона зосереджена на соціальній інтеграції. Гра створює можливості для дітей ВПО спілкуватися, вирішувати конфлікти та знаходити нових друзів. Цей підхід дозволяє дітям взаємодіяти в безпечному середовищі, де вони можуть розвивати навички спілкування та співпраці, що сприяє їхньому емоційному благополуччю.

Ще одна особливість гри – це різноманітність завдань та інтерактивних елементів. Гравці постійно залучені в динамічний процес, де від них вимагається обговорювати стратегії, приймати рішення та співпрацювати з іншими.

Аналіз діяльності.

Мною була реалізована інтерактивна гра для інтеграції дітей ВПО в нове шкільне середовище. Гра є універсальною мовою дітей, через яку вони спілкуються, навчаються, адаптуються до нових умов і встановлюють соціальні зв'язки. Ігрові методики допомагають дітям ВПО впоратися з травмами, стресом і адаптуватися в новому соціальному середовищі, сприяючи їхній емоційній стабільності та розвитку. У процесі гри діти активно досліджують оточуючий світ, міжособистісні відносини, правила та норми поведінки, розширюють свої здібності та соціальні зв'язки. Для проведення гри була сформована група дітей з 15 учасників з них 7 дівчат і 8 хлопців.

Відбулося залучення партнерів до гри:

- Психологічна підтримка в рамках гри відіграла важливу роль у забезпеченні емоційної стабільності дітей. Психолог здійснював моніторинг емоційного стану учасників, допомагав їм впоратися з можливими травмами або стресом, що є ключовим у контексті адаптації до нового середовища.
- Вчитель, як організатор, забезпечував гладке проведення гри, координацію між різними учасниками та допомагав у вирішенні практичних питань. Ефективна організація є вирішальною для успішної реалізації гри, особливо коли йдеться про дітей в новому для них середовищі.
- Шкільна адміністрація грала ключову роль у забезпеченні необхідних ресурсів та координації діяльності між учасниками проекту. Вдало організовані організаційні процеси та наявність необхідного обладнання і матеріалів дозволили гладко проводити ігри та інші заходи.

У даному методі використовували такі форми роботи: ігри, вправи, творчі завдання, обговорення.

Під час гри була використана різноманітність використаних матеріалів, включаючи карти, маски, фломастери, та інші засоби, стимулювала креативність дітей і допомагала їм візуалізувати та втілювати в життя свої ідеї. Такий підхід є важливим для розвитку творчих та практичних навичок.

Гра складалася з декількох етапів і завдань, кожне з яких було ретельно сплановане та реалізоване, щоб забезпечити не тільки розвагу, а й розвиток важливих навичок серед учасників.

На початку гри учасники були розділені на дві групи. Кожній групі було дано своїх казкових персонажів, яких вони представляли, що одразу викликало зацікавленість і емоційне залучення дітей. Використання реквізиту, такого як маски та костюми казкових героїв, допомогло створити атмосферу реальної пригоди.

- Подорож до казкової країни

Дане завдання було першим етапом гри, спрямованим на розвиток навичок емпатії та комунікації. Учасники гри були поділені на дві команди, кожна з яких взяла на себе роль різних казкових персонажів. Команди здійснили "подорож" до казкової країни, де вони зустрічали різних персонажів з унікальними історіями та проблемами.

Взаємодія з персонажами: Діти мали спілкуватися з казковими персонажами, кожен з яких стикався з певними дилемами або конфліктами.

Вирішення конфліктів: Діти повинні були використовувати свої навички спілкування та емпатії для вирішення проблем персонажів, працюючи в командах для досягнення консенсусу.

- Вправа 2 із "Казкового Альянсу" використовувала ряд інтерактивних елементів для поглиблення досвіду учасників, зосереджуючись на рольовій грі, інтерактивних завданнях, а також на

візуалізації та аудіо ефектах. Ці компоненти разом створювали ігрове середовище.

Діти мали можливість вибрати ролі з різноманітних казкових персонажів, що були запропоновані організаторами. Кожен персонаж мав свою унікальну особистість, історію та мотивацію, які діти мали розуміти та відтворювати. Ця активність сприяла не тільки розвитку акторських навичок, але й здатності до емпатії, оскільки учасники мусили вживатися в почуття своїх персонажів та взаємодіяти з іншими учасниками у відповідності до заданої ролі.

Завдання вимагали від дітей обговорення між собою, планування стратегій та колективного прийняття рішень. Наприклад, командам може бути доручено спільно вирішити загадку або розробити план дій для вирішення конфлікту між казковими персонажами. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, навичок комунікації та командної взаємодії, змушуючи дітей активно взаємодіяти та обмінюватися ідеями.

Ігрове середовище було насичене яскравими анімаціями та кольоровими зображеннями, що відображали казковий світ. Використання анімованих елементів додавало динаміки та захоплення, підсилюючи реалістичність переживань учасників. Звукові ефекти та музичний супровід були інтегровані для створення повного імерсійного досвіду. Від звуків природи, таких як спів птахів чи шум вітру, до музичних мотивів, що відповідали емоційному тону сцени, аудіо супровід значно збагачував ігровий процес.

Комбінування цих інтерактивних елементів створювало багатогранний досвід, який залучав дітей на різних рівнях—емоційному, когнітивному та соціальному. Це не тільки допомагало їм зануритися у вигаданий світ, але й сприяло розвитку важливих навичок, таких як здатність адаптуватися до нових обставин, вирішувати проблеми та ефективно спілкуватися в команді.

Такий підхід до ігрової інтеракції також забезпечував платформу для вирішення конфліктів та виховання лідерських якостей, оскільки діти вчилися висловлювати свої ідеї, слухати інших.

- Створення казкового об'єкта

На другому етапі, діти отримали завдання створити власний казковий об'єкт з наданих матеріалів. Це завдання сприяло розвитку креативності та творчого мислення.

Кожній команді були надані папір, фломастери, кольоровий картон, клей, блискітки та інші матеріали для творчості. Діти спочатку обговорювали ідеї, потім складали концепцію свого об'єкта та працювали разом, щоб створити макет або малюнок свого казкового об'єкта.

По завершенню створення, кожна дитина представляла свій об'єкт групі, ділячись його унікальними властивостями та можливостями.

- Вправа "Павутинка"

Це завдання було фізичною вправою, що спрямована на розвиток навичок командної роботи та співпраці.

Завдання: Використовуючи мотузки та стрічки, створено імпровізоване "павутиння". Мотузки перетиналися в різних напрямках, утворюючи "павутинку" з отворами різних розмірів.

Завдання учасників полягало у проходженні через ці отвори без дотику до мотузок. Діти мали допомагати один одному, плануючи свій рух та підтримуючи менших або менш впевнених учасників.

Фінальна казкова битва

Останній етап гри мав на меті зібрати всі навички, які діти розвивали під час попередніх завдань, у фінальному випробуванні, що потребувало як логічного мислення, так і командної роботи. Гравці зіткнулися з фінальною

загрозою для казкового світу, яка вимагала від них використання всіх здобутих знань та вмінь для вирішення загадки.

Команди отримали підказки та загадки, які пов'язувалися з попередніми активностями і вимагали спільних зусиль для їх розв'язання. Вирішення кожної загадки наближало учасників до фінальної мети — врятування казкового світу.

Після завершення гри було організоване обговорення, де учасники могли поділитися своїми думками та враженням. Учасники обговорювали, як вони взаємодіяли один з одним, які емоції відчували під час різних завдань, і як вони вирішували проблеми. Важливим аспектом було отримання відгуків від дітей та організаторів, що допомогло зрозуміти ефективність гри та ідентифікувати аспекти, які можуть бути покращені в майбутньому.

2.2 Деталізація реалізації обраної інтерактивної гри враховуючи специфіку Миколаївського ліцею.

Під час реалізації інтерактивної гри “Казковий Альянс” враховувалися особливості Миколаївської школи як соціальної установи. Для успіху проекту потрібно було врахувати специфіку школи, її інфраструктуру, соціальне середовище, взаємодію з персоналом і гнучкість підходу.

Миколаївська школа має відповідну освітню інфраструктуру, що дозволяє проводити інтерактивні ігри. Під час реалізації гри враховувалися наявність шкільних класів та інших просторів, які можна використовувати для проведення ігрових заходів. Важливим було інтегрувати гру в навчальний процес так, щоб не порушувати розклад і не створювати додаткового навантаження на учнів.

Соціальне середовище в Миколаївській школі також відіграло значну роль. Атмосфера в школі сприяє дружньому спілкуванню, тому при розробці плану гри “Казковий Альянс” було враховано потребу в створенні безпечного та інклюзивного середовища для дітей ВПО. Сюжет гри, її персонажі та

завдання були розроблені таким чином, щоб стимулювати соціальну інтеграцію та допомогти дітям ВПО знайти нових друзів і комфортно взаємодіяти з місцевими учнями.

Для успішної реалізації гри було налажено співпрацю з персоналом школи вчителями, соціальними педагогами, психологом, директором школи. Команда вчителів, психологів та соціальних педагогів Миколаївського ліцею брала активну участь у підготовці та проведенні ігрових заходів. Вони забезпечували підтримку та супровід дітей під час гри, враховуючи їхні психологічні потреби і забезпечуючи адаптацію до нового середовища.

Ще одним ключовим аспектом була гнучкість гри.

З допомогою адміністрації школи вдалося виділити достатню кількість часу для проведення гри. Інтерактивний підхід у грі передбачав гнучкість, що дозволило врахувати різні рівні підготовки учнів і підтримувати їх зацікавленість у грі.

Іншим важливим аспектом була інклюзивність та гендерна рівність. Гра “Казковий Альянс” уникає будь-яких гендерних стереотипів, забезпечуючи рівні можливості для всіх дітей. У грі є різноманітні персонажі та завдання, що дозволяє кожному учаснику знайти свою роль без будь-яких упереджень. Такий підхід сприяв створенню інклюзивного середовища, де кожна дитина могла відчувати себе частиною колективу.

Сталість і довгостроковий підхід також були важливими елементами. Гра “Казковий Альянс” реалізувалась з урахуванням можливостей для регулярного оновлення та інтеграції, що дозволяло підтримувати інтерес учнів та забезпечувати сталий розвиток. Постійний зворотний зв'язок від учнів та персоналу школи допомагав оцінювати ефективність гри і вносити необхідні корективи для її покращення.

Ці аспекти дозволили інтерактивній грі “Казковий Альянс” успішно впровадитися в Миколаївському ліцеї, забезпечуючи підтримку соціальної

інтеграції та емоційного благополуччя дітей ВПО.

2.3 Результати ефективності проведення інтерактивної гри.

Як було зазначено раніше, інтерактивна гра була проведена серед дітей Миколаївського селищного ліцею. У грі взяло участь 15 осіб. Гра була проведена 10.04.2024.

Для оцінки впливу гри "Казковий Альянс" та аналізу користі для його учасників, було застосовано комбінацію кількісних та якісних показників. Вони дозволяють визначити, наскільки ефективно гра сприяв соціальній інтеграції дітей ВПО, їхньому емоційному благополуччю та розвитку ключових навичок.

У вправі "Подорож до Казкової Країни" діти продемонстрували навички які відображали їхні навички емпатії, комунікації: Діти уважно слухали казкових персонажів, зосереджуючись на їхніх історіях та проблемах. Вони виявляли інтерес і задавали питання, щоб краще зрозуміти ситуацію, у якій опинився персонаж (активне слухання)

Працюючи в групах, діти активно співпрацювали між собою, обговорюючи можливі рішення і пропонуючи свої ідеї. У цій вправі діти вели себе як активні учасники, здатні співпрацювати, слухати, розуміти.

У результаті даної вправи було виявлено якісні показники: співпраця та командна робота вивчається, як діти працюють разом, вони співпрацюють та вирішують завдання командно. Якість комунікації, що визначає оцінку ефективності комунікації між дітьми. Тобто мається на увазі, наскільки добре вони слухають одне одного, як висловлюють свої думки та чи можуть дійти до спільного рішення.

У вправі "Фінальна Казкова Битва" діти продемонстрували різноманітні форми поведінки, що вказували на їхню здатність до кооперації, логічного мислення та творчого підходу до вирішення проблем. Ось як діти себе вели під час цієї вправи: Вправа сприяла покращенню соціальних навичок, оскільки

діти мали спілкуватися, домовлятися та спільно вирішувати проблеми. Коли діти зустрічалися з головоломками в різних кімнатах, вони використовували логічне мислення та кмітливість, щоб знайти рішення. Діти уважно слухали початкові підказки та карти, використовуючи ці орієнтири для планування своєї стратегії.

У вправі "Фінальна Казкова Битва" можуть використовуватися як кількісні, так і якісні показники для оцінки ефективності та взаємодії дітей.

Кількісні показники:

Кількість розв'язаних загадок: Що дало змогу виміряти прогрес гравців у вирішенні головоломок та просуванні. Що свідчить про ефективність команди.

Кількість взаємодій: Відобразив частоту спілкування між гравцями. В що входило кількість обговорень, питань та пропозицій у процесі гри.

Збільшення кількості соціальних контактів: За даними анкетування, проведеного перед та після гри, більшість дітей відзначили збільшення числа нових друзів. Середнє збільшення склало 3-5 нових контактів на учасника, що свідчить про успішну соціальну інтеграцію.

Якісні показники:

Емпатія: Вимірювалось через спостереження за тим, як діти реагують на емоції казкових персонажів, наскільки вони виявляють співчуття та підтримку.

Відгуки учасників та батьків: Якісний збір відгуків від учасників та їхніх батьків підтвердив високий рівень задоволеності грою. Батьки відзначили зміни у поведінці дітей, такі як підвищення мотивації до школи та краще настрої.

Спостереження за поведінкою: Вчителі спостерігали за поведінкою дітей під час гри та під час шкільних занять. За їхніми словами, діти стали більш відкритими до спілкування, активніше брали участь у колективних заходах та показували вищий рівень емпатії до однолітків.

Емоційні враження учасників: Збір вражень учасників показав, що діти відчували значне емоційне збагачення. Вони виражали захоплення від участі в казковому світі, який допомагав їм відволіктися від щоденних стресів і зануритися в творчу та позитивну діяльність.

Було проведено опитування серед учасників, метою якого було встановити ефективність гри, зворотний зв'язок від учасників.

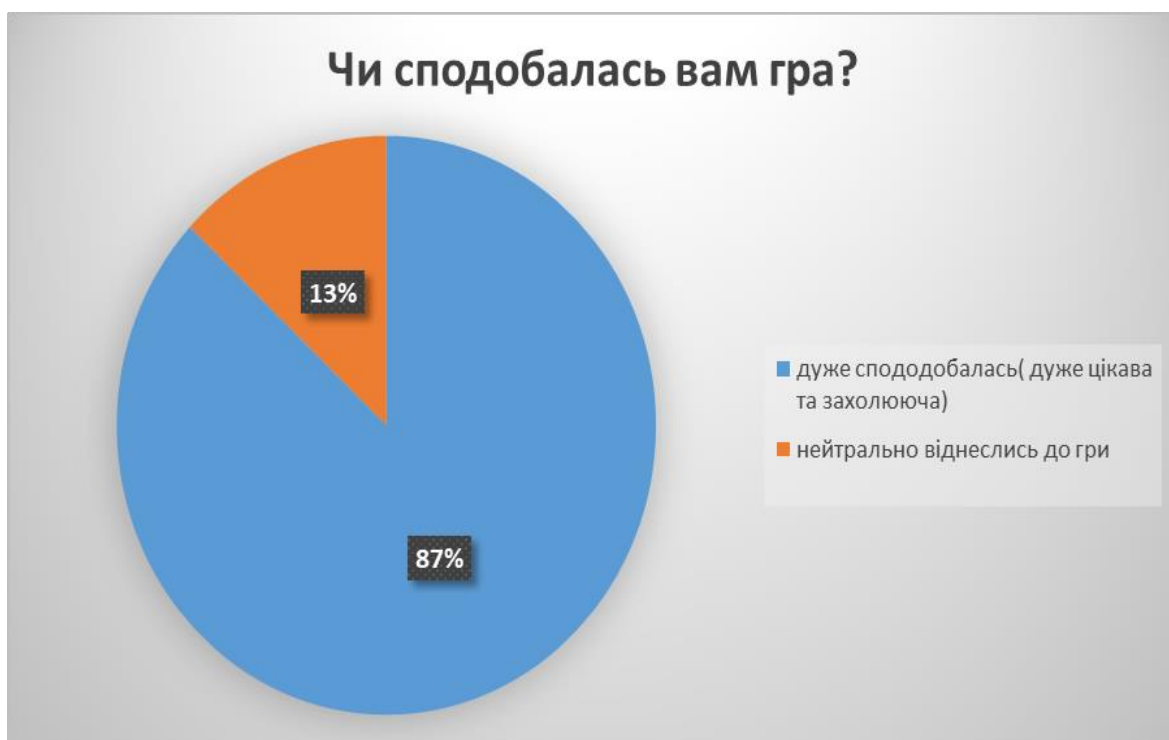

Рисунок 2.1 результати опитування “Чи сподобалась вам гра?”

На діаграмі показано результати опитування щодо оцінки гри «Казковий альянс». Участь в опитуванні взяли 15 дітей.

- 87% дітей зазначили, що гра їм дуже сподобалася. Вони вважають її цікавою та захоплюючою.
- 13% дітей нейтрально відносилися до гри.

Ці результати свідчать про те, що переважна більшість дітей оцінила гру «Казковий альянс» позитивно, що може свідчити про її ефективність як інструменту для соціальної інтеграції та психологічної підтримки дітей. Невелика частка дітей, яка нейтрально віднеслася до гри, може свідчити про

необхідність подальшого вдосконалення або адаптації гри до потреб всіх учасників.

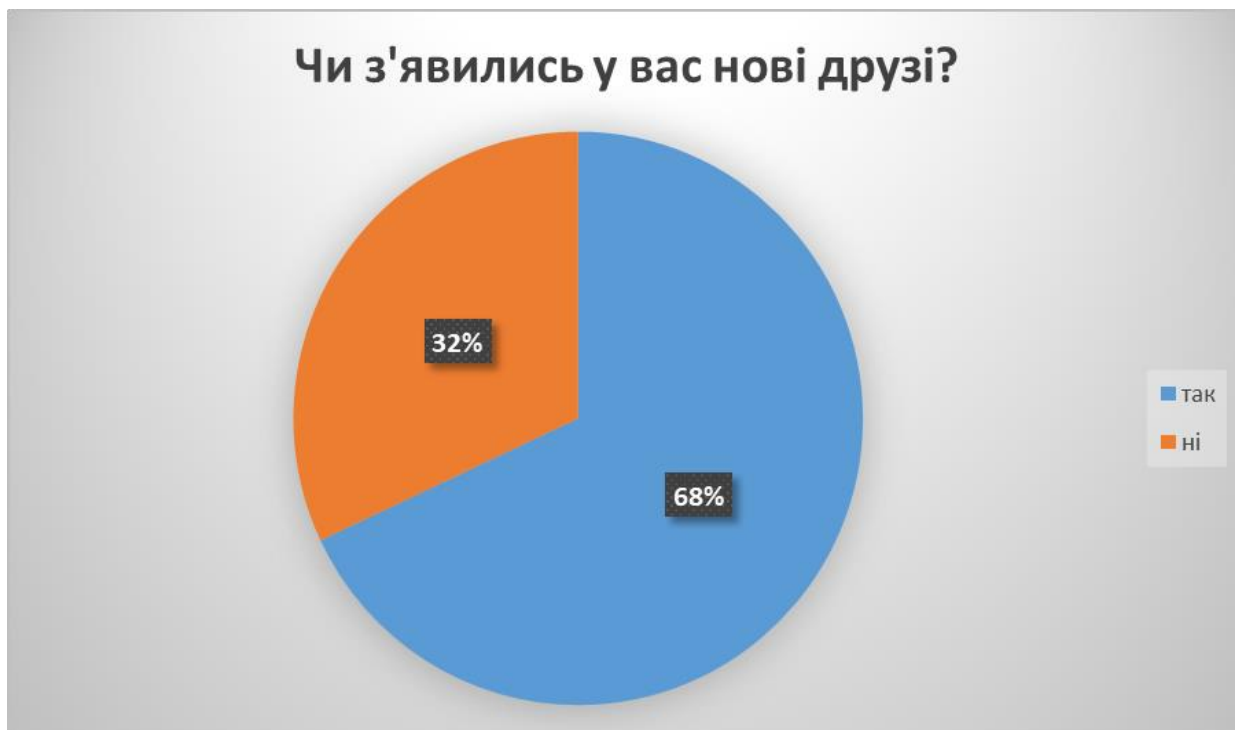

Рисунок 2.2 результати опитування "Чи з'явилися у вас нові друзі?"

На діаграмі показано результати опитування щодо питання: "Чи з'явилися у вас нові друзі?". Участь в опитуванні взяли 15 дітей.

- 68% дітей відповіли "Так", що означає, що вони знайшли нових друзів після участі у грі.

- 32% дітей відповіли "Ні", що свідчить про те, що вони не знайшли нових друзів.

Ці результати демонструють, що більшість дітей змогли знайти нових друзів завдяки грі «Казковий альянс», що вказує на її ефективність у сприянні соціальній інтеграції та налагодженні соціальних зв'язків серед учасників. Проте, є невелика частка дітей, яким не вдалося знайти нових друзів, що може свідчити про необхідність додаткових заходів.

Також у опитуванні прийняли участі вчителі. В опитуванні прийняли участь 4 вчителі. Розглянемо результати:

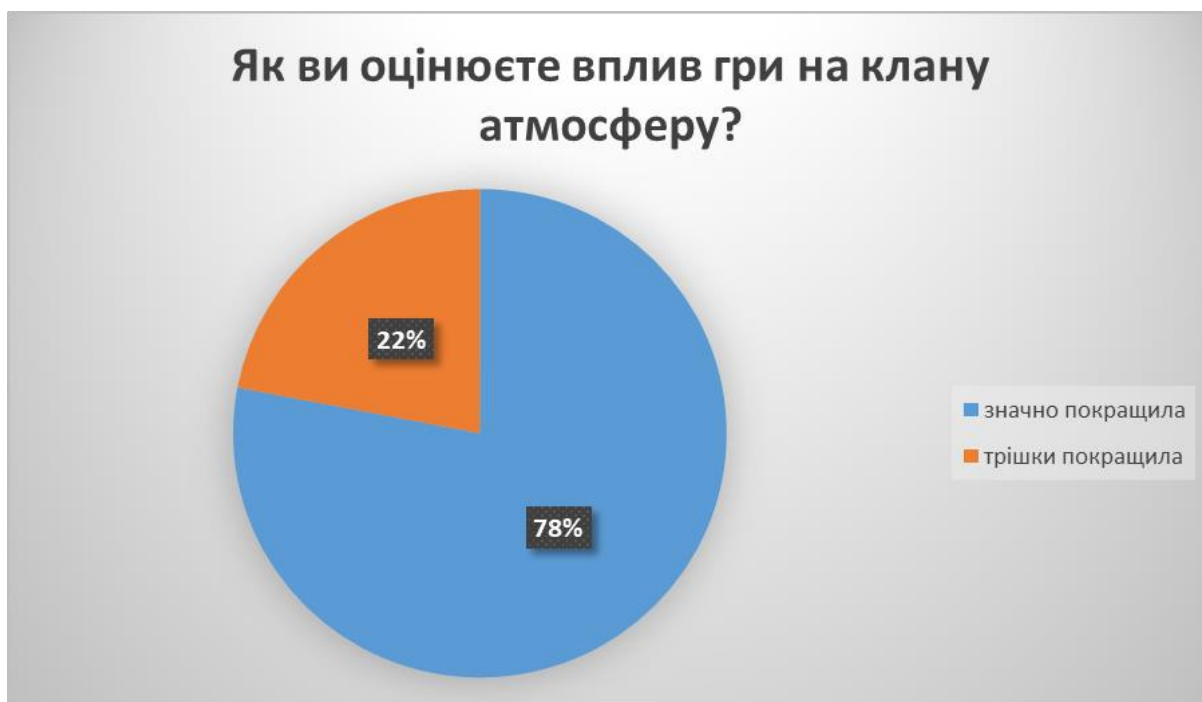

Рисунок 2.3 результати опитування “Як ви оцінюєте вплив на класну атмосферу?”

На діаграмі показано результати опитування вчителів щодо впливу гри «Казковий альянс» на атмосферу в класі. Участь в опитуванні взяли 4 вчителі.

- 78% вчителів вважають, що атмосфера в класі значно покращилася після участі учнів у грі.

- 22% вчителів вважають, що атмосфера в класі покращилася лише трохи.

Ці результати свідчать про те, що більшість вчителів відзначили значне покращення атмосфери в класі завдяки грі «Казковий альянс». Вчителі помітили позитивний вплив гри на взаємодію та співпрацю між учнями, що є важливим показником ефективності гри як інструменту соціальної інтеграції. Невелика частка вчителів, які вважають, що атмосфера покращилася лише трохи, може свідчити про те, що гра потребує додаткових удосконалень для досягнення ще кращих результатів у всіх класах.

Отже, на підставі результатів проведеного дослідження, можна сказати,

що гра справді має вплив на дітей ВПО та їх інтеграцію, оскільки майже кожен учасник зазначив про це в опитуванні.

Гра поєднує інтерактивні елементи з рольовими іграми та квестами, що стимулює активну участь дітей. Такий підхід залучає учасників до співпраці, розв'язування загадок і спільної роботи над завданнями, що допомагає розвивати соціальні навички, та емпатію, комунікацію. Учасники взаємодіють з різними казковими персонажами та працюють у команді, що сприяє розвитку співпраці та командної роботи. Шляхом гри вдалося створити безпечне середовище, де діти могли відкрито спілкуватися та розвивати дружні стосунки. Завдяки цьому учасники відчували себе прийнятими та мали можливість вільно виражати свої емоції.

Гра активно зібрала зворотний зв'язок від учасників, що дозволило вносити необхідні корективи та налаштувати гру до потреб дітей. Такий підхід забезпечив постійне вдосконалення та підтримку зацікавленості учасників.

Завершення даної роботи є лише наступним кроком у неперервному процесі розвитку гри "Казковий альянс".

Планується подальше впровадження гри на постійній основі, адже проблема соціальної інтеграції дітей є актуальною в даний період час і потребує вирішення.

Висновок до розділу 2

В другому розділі нам вдалося дослідити застосування ігрових методик, які сприяють соціальній інтеграції дітей ВПО. За допомогою гри вдалося створити сприятливу та відкриту атмосферу, де діти почували себе комфортно та взаємодіяти з оточуючими.

Також була проведена гра на базі Миколаївського ліцею. Як результат, було встановлено, що гра дійсно впливає на дітей ВПО і сприяє їх соціальній інтеграції. Проте, ми також врахували негативні аспекти, які відзначили учасники: для деяких дітей гра могла бути не дуже цікавою. Завдяки цим результатам, гра "Казковий Альянс" виявилася успішним засобом для розвитку критичного мислення, спільної взаємодії, та психологічного благополуччя дітей ВПО. Це дослідження підтверджує потенціал ігрових методик у вихованні та освіті, пропонуючи дієвий підхід до інтеграції та освіти дітей у складних соціальних умовах.

Рекомендації

1. Регулярно проводити ігри та збирати відгуки від дітей, щоб оцінити ефективність ігор та їхній вплив на адаптацію. На основі цього зворотного зв'язку інтегрувати ігровий процес відповідно до потреб дітей.

2. Сприяти встановленню зв'язків між внутрішньо переміщеними дітьми та їхніми новими однолітками. Для цього можна організовувати соціальні заходи, клуби або інші спільні активності, щоб діти могли зустрічатися, спілкуватися та будувати стосунки. Це допоможе їм інтегруватися в нове середовище та знайти підтримку.

3. Дітям, які стали внутрішньо переміщеними особами, може бути складно пристосуватися через стрес та тривогу, пов'язані зі зміною обставин. Забезпечити їм підтримку психолога або консультанта, щоб допомогти розібратися з емоціями, розвивати стратегії адаптації та покращувати взаємини з оточенням.

4. Розробити детальний план впровадження гри в навчальний процес, включаючи регулярні ігрові сесії, які могли б відбуватися, наприклад, раз на тиждень або місяць. Це допоможе утримати інтерес учнів і забезпечити послідовність в навчанні та розвитку навичок.

5. Залучення вчителів та навчання персоналу: Проведення тренінгу для вчителів та іншого персоналу школи, щоб вони могли ефективно керувати ігровим процесом та використовувати гру як навчальний інструмент. Навчання має включати методики ведення ігор, техніки стимулювання участі та стратегії вирішення конфліктів.

Загальні висновки

Виходячи з поставленої мети та завдань роботи, можна зробити висновки:

Діти ВПО складають особливу соціальну групу, що стикається з численними викликами під час соціальної інтеграції. При зміні середовища спілкування у дітей часто виникають виражений сум, тривога, відчуття втрати та проблеми з навчанням. Як наслідок, вони зіштовхуються з труднощами у процесі соціальної інтеграції. Інтеграція дітей ВПО до нового середовища є одним із ключових завдань. Важливим аспектом цього процесу є залучення дітей ВПО до спільних ігор.

Підтримка психологічного благополуччя дітей ВПО є важливою у процесі соціальної інтеграції. Забезпечення психологічної допомоги та ресурсів, таких як консультування і терапія, може допомогти підліткам ефективно справлятися зі стресом і труднощами, пов'язаними з їхнім становищем.

Також вдалося проаналізувати нормативно правову базу, яка регулює становище ВПО, включає заходи для захисту їхніх прав і сприяння соціальній інтеграції, особливо забезпечення доступу до освіти, житла та охорони здоров'я. Ці права підкріплені конституційними гарантіями особистої недоторканності та безпеки. Законодавство включає спеціальні заходи для підтримки ВПО, такі як право на соціальне житло, освітню підтримку та захист від дискримінації. Ці заходи мають забезпечити внутрішньо переміщеним дітям, засоби для ефективної інтеграції у нових соціальних умовах.

При розгляді етичних засад роботи з підлітками внутрішньо переміщених осіб, було визначено, що вони є вразливою групою, яка потребує дотримання високих етичних стандартів. У всіх аспектах взаємодії з ними важливо проявляти повагу, чуйність і справедливість.

Конфіденційність є важливим принципом роботи з дітьми, які є внутрішньо переміщеними особами. Інформація, яку вони надають, повинна залишатися конфіденційною, за винятком випадків, коли існує загроза їхній безпеці або здоров'ю.

Забезпечення безпеки та добробуту дітей є невід'ємною частиною етичних принципів роботи. Важливо створювати безпечне середовище, враховуючи їхні специфічні потреби, а також забезпечувати доступ до необхідних ресурсів та послуг.

Взаємна довіра та співпраця з дітьми, які є внутрішньо переміщеними особами, є ключовими аспектами етичної роботи. Необхідно активно слухати їхні потреби та думки.

У другому аналітичному розділі, ми проаналізували використання ігрової методики для соціальної інтеграції дітей ВПО.

Ігрова методика стає ефективним інструментом для інтеграції, оскільки вона сприяє розвитку комунікативних навичок, співпрацю та взаєморозуміння, розвиває емпатію. Ігрові методики допомагають дітям пережити травматичні події та відчувати себе частиною колективу.

Ігрові методики відіграють ключову роль у соціальній інтеграції дітей, які є внутрішньо переміщеними особами, оскільки ігри є універсальною мовою дітей. Через ігри вони спілкуються, вчаться, адаптуються до нових умов і встановлюють соціальні зв'язки. Ігрові методики допомагають дітям ВПО справлятися з травмами та стресом, а також інтегрують до нового соціального середовища, сприяючи їхній емоційній стабільності та розвитку.

Ігрова активність є складним феноменом і водночас ключовим видом діяльності для дітей у навчальних закладах. Через ігрове спілкування відбувається всебічний розвиток дитячої особистості та формування нових

психологічних аспектів, що забезпечує поетапне становлення особистості. Психологія та соціально-педагогічні науки визнають ігри як основну діяльність дітей, що відкриває перед педагогами значні освітні та виховні можливості.

Важливим аспектом використання ігрових технологій є встановлення довірчих відносин між фахівцями та підлітками ВПО. Гра дозволяє створити ближчий контакт, сприяє взаєморозумінню та взаємопідтримці, що підвищує ефективність роботи з молоддю та допомагає досягти позитивних результатів.

При проведенні та описі гри “Казковий альянс” ми дійшли до висновків:

Гра “Казковий альянс” є інтерактивною та спрямована на соціальну інтеграцію дітей Миколаївського ліцею. Ця гра сприяє розвитку дружніх стосунків між дітьми, розвиток комунікативних навичок. Цільова аудиторія діти ВПО від 10-14 років з навчального закладу Миколаївського ліцею.

Мета гри: соціальна інтеграція дітей ВПО шляхом залучення до гри, розвитком комунікативних навичок та дружніх стосунків, створення розслабляючого середовища для дітей. Основні принципи гри включають активну участь учасників, взаємодію, співпрацю, розвиток творчості та самовираження. Організаційна форма передбачає групову гру, де учасники діляться на команди для вирішення завдань і ситуацій. У даному методі використовували такі форми роботи: ігри, вправи, творчі завдання, обговорення.

Під час гри була використана різноманітність використаних матеріалів, включаючи карти, маски, фломастери, та інші засоби, стимулювала креативність дітей і допомагала їм візуалізувати та втілювати в життя свої ідеї. Такий підхід є важливим для розвитку творчих та практичних навичок.

В результаті нами було проведено гру “Казковий альянс” та за допомогою опитування ми простежили вплив гри на формування соціальної інтеграції дітей ВПО. Як результат, було встановлено, що гра дійсно впливає на дітей ВПО і сприяє їх соціальній інтеграції. Проте, ми також врахували негативні аспекти, які відзначили учасники: для деяких дітей гра могла бути не дуже цікавою. Завдяки цим результатам, гра "Казковий Альянс" виявилася успішним засобом для розвитку критичного мислення, спільної взаємодії, та психологічного благополуччя дітей ВПО. Це дослідження підтверджує потенціал ігрових методик у вихованні та освіті, пропонуючи дієвий підхід до інтеграції та освіти дітей у складних соціальних умовах.

За результатами дослідження було сформульовано рекомендації щодо застосування гри “Казковий альянс” для сприяння соціальної інтеграції дітей ВПО.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Агентство ООН у справах біженців (UNHCR), яке розробляє програми та рекомендації щодо захисту прав дітей, їх освіти та соціальної інтеграції. URL: <https://www.unhcr.org/>
2. Європейський центр ім. Вергеланда(Осло, Норвегія) за підтримки Міністерства закордонних справ Норвегії у співпраці з Міністерством освіти і науки України, Радою Європи, БО «Центр освітніх ініціатив» та Всеукраїнський фонд "Крок за кроком". URL: <https://www.schools-for-democracy.org/about-program/pro-prohru>
3. Завальнюк Т. В., Поліщук Т. С. Виховання дітей дошкільного віку в ігровій діяльності. Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики : збірник науковометодичних праць. Житомир : ФОП Левковець, 2016. У 2-х ч. Ч. І С. 67-71. URL: <https://cutt.ly/y6Ts5lg>
4. “Загадки на логіку: Збірник загадок для дітей і дорослих.” УНІАН. 27 березня 2023. URL: <https://www.unian.ua/lite/advice/zagadki-na-logiku-zbirnik-zagadok-dlya-ditey-i-doroslih-amp-12194361.html>
5. Змістова характеристика поняття "важкі підлітки" / І. Тараненко // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. - 2017. - Вип. 20. - С. 238-243. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2017_20_52
6. Комарова О. (2023, April 12). Чи враховують місцеві програми інтереси переселенців? Аналітика на прикладі п’яти міст. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/chy-vrakhovuiut-mistsevi-prohramy-interesy-pereselentsiv-analytika-na-prykladi-p-iaty-mist/> (дата звернення 18.05.2024)
7. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.06.2023).
8. “Конспект бінарного завдання ‘Казки. Казки’ для дітей дошкільного

- віку.” Naurok. URL: <https://naurok.com.ua/konspekt-binarnogozavdannya-kazki-kazki-dlya-ditey-doshkilnogo-viku-100292.html>
9. Курносенко Л. Соціальна інтеграція об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації: теоретичні підходи Л. Курносенко // Актуальні проблеми державного управління. – 2019. – URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/185424>.
10. Мобільні групи з інтеграційної підтримки: як в Україні працюють із дітьми ВПО та їхніми батьками. Національна освітня платформа URL: <https://nus.org.ua/articles/mobilni-grupy-z-integratsijnoyi-pidtrymky-yak-v-ukrayini-pratsyuyut-iz-ditmy-vpo-ta-yihnimy-batkamy/>
11. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб / Закон України №1706-VII ВІД 20.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
12. Повстин О.В Інтеграція знань як один з дидактичних принципів сучасної освіти [Електронний ресурс] / О. В. Повстин. – URL: http://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/files/povstyn_10.pdf .
13. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб / Закон України від 05.03.2015 року №245-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-19#Text>
14. Про соціальні послуги / Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
15. Суспільне медіа. На Сумщині зареєстровано майже 93 тисячі переселенців. URL: <https://suspilne.media/sumy/476752-na-sumsini-zareestrovano-majze-83-tisaci-pereselenciv/> (дата звернення: 15.04.2024)
16. Сутність і зміст понять "інтеграція" та "інтеграційне заняття" / А. Л. Бабенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. - 2015. - Вип. 37. - С. 9-12. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2015_37_3 .

17. Тлумачний словник української мови / За заг. ред.: Т.В.Ковальова, Л.П.Коврига. – Харків: Синтекс, 2002. – 672 с.
18. Чернов А. А. Вплив базового конфлікту в суспільстві на психіку дитини дошкільного віку. Соціальна робота в сучасному суспільстві: тенденції, виклики, перспективи : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Полтава, 28 лютого 2019 р. Київ : Університет «Україна», 2019. С. 65-67. URL: <https://cutt.ly/R6TsVya>

Додатки 1

